Claudia CEMÂRTAN

„Instrucția blagocinului” – monument de limbă română din Basarabia secolului al XIX-lea

C. C. – conf. univ., dr. în filologie, Departamentul Limba Română, Lingvistică Generală şi Limbi Clasice, Facultatea de Litere, USM. Domenii de interes: limbi clasice (latina), morfosintaxa verbului românesc. Autoare a mai multor manuale: *Gramatica limbii latine* (2003), *Lectiones Latinae* (2005), *Limba latină prin cultură şi civilizație antică* (2014), *Limba şi literatura latină* (2014).

Anexarea Basarabiei, în anul 1812, la Imperiul rus a condus la crearea unor forme noi de organizare – atât a statului, cât şi a Bisericii, care a fost scoasă de sub jurisdicția Mitropoliei Moldovei, subordonate Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol şi trecută sub cea a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, ca „Eparhie a Chişinăului şi Hotinului”, avându-l ca exarh pe mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni. Eparhia este organizată după model rusesc, iar activitatea administrativ-bisericească din teritoriul ocupat a început să fie coordonată de Mitropolit şi de „Exarhiceasca Dicasterie a Chişinăului”, înființată de acesta în 1813 [1, p. 31-37] şi transformată, în 1832, prin porun-

The „Blagocin* Instruction” is an administrative-ecclesiastical document, translated from Russian into Romanian at the beginning of the nineteenth century, and represents an administrative-juridical variant of the religious language of that age. The article discusses the lexical aspect of the transposition of the terminology, ascertained in the analyzed text, the identified phenomena being framed in the general context of the Romanian language during the period of formation and unification of its literary norms. (*Blagocin - a monk or priest with the highest rank in the hierarchy of the clergy of a monastery or church; Higher cleric over a net).

că împărătească, în Consistoriu Duhovnicesc, după modelul conducerii eparhiale din întreg Imperiul rus [2, p. 122]. Țarul Alexandru I promitea, la 1812, noilor săi supuși respectarea autonomiei politice a țării, libertatea folosirii limbii române în școală, administrație și biserică și menținerea vechilor legi, promisiune care, în scurt timp, a fost neglijată și încălcată. Procesul de integrare și adaptare la noile condiții social-culturale a condus la o rusificare tot mai intensă atât în domeniul administrativ-juridic, cât și în cel religios.

Trecerea Basarabiei sub stăpânire rusească a impus restricții și în procurarea cărților bisericești de la Iași, București, Blaj sau Buda, ceea ce l-a determinat pe mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni să solicite argumentat Sinodului Bisericii Ruse aprobarea pentru înființarea unei tipografii la Chișinău, invocând necesitatea tipăririi cărților de cult pentru Biserica din Basarabia, dar și a diverselor instrucții și dispoziții ale noii puteri – atât laice, cât și bisericești – printre care și *Instrucția blagocinului*, act ce reglementează activitatea clerului mediu din structura Bisericii. În scrisoarea sa, adresată lui Amvrosie, mitropolitul Petersburgului și al Novgorodului, G. Bănulescu-Bodoni scria că, dacă nu i se va îngădui deschiderea tipografiei, el „nu va avea mijloace de a înzestra bisericile moldovenești cu cărți pentru rugăciuni (tedeumuri), rânduială, pentru parastas, catehizise, cu instrucții pentru blagocini, cu predici duminicale și pentru sărbători, din care primele patru sunt traduse de mine în limba locală și gata pentru tipar, iar cu traducerea predicilor mă ocup acuma" [3, p. 41]. Aprobarea a fost obținută și, la 31 mai 1814, a fost deschisă oficial Tipografia Exarhicească din Chișinău, căreia, bineînțeles, i s-au impus și un șir de condiții, stipulate în Ucazul Sinodal, trimis mitropolitului: cărțile de slujbă urmau să fie tipărite în slavonește, după edițiile sinodale de la Moscova, dar și în „moldovenește", traduse numai după aceleași ediții slavone [4, p. 6], ca să poată fi pe înțelesul băștinașilor. În cei 70 de ani de funcționare, cu toate restricțiile impuse de autoritățile ruse, tipografia a servit cauzei naționale românești chiar și în afara Basarabiei, întrucât cărțile tipărite aici erau folosite și în bisericile din celelalte provincii românești, menținând trează conștiința unității de neam și de limbă a românilor de pretutindeni [5, p. 156].

Între lucrările ieșite de sub teascurile acestei tipografii se află și *Instrucția blagocinului*, traducerea și tipărirea căreia este amintită ca ne-

cesitate stringentă în scrisoarea mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni, menţionată *supra*. Traducerea este făcută după ediţia rusească a actului respectiv din 1820, aşa cum precizează nota de la sfârşitul lucrării, şi publicată la Tipografia Exarhicească din Chişinău în anul 1827, fapt ce reiese din aceeaşi notă finală din *Instrucţie*. Prin urmare, mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni se referea, în corespondenţa sa, la o ediţie mai veche a acestei lucrări, aflate în uzul clerului rus.

Инструкция благочинному нижеозначенных приходских церквей, având remarca „реэстр церквей приобщается при сей инструкции", după care s-a realizat traducerea lucrării analizate în prezentul studiu, a fost redactată de arhiepiscopul (ulterior mitropolit) Platon (Levşin), având la origine o „învăţătură" mai veche, intitulată *Наказ старостам поповским и благочинным смотрителям* şi alcătuită, în 1697, de patriarhul Adrian [6, p. 278]. Prima ediţie a acestei *Instrucţii* a văzut lumina tiparului în anul 1775, iar Sfântul Sinod a declarat-o obligatorie penru toate eparhiile, fapt ce explică includerea ei de către mitropolitul G. Bănulescu-Bodoni printre tipăriturile de primă necesitate pentru Biserica din Basarabia. Este interesant de remarcat că A. Mateevici, un secol mai târziu, într-un articol despre G. Bănulescu-Bodoni, publicat, în 1913, în revista „Luminătorul", scria că acesta „pentru privegherea de mai aproape a preoţimii,... au orânduit blagocini, ce era să fie de ajutori foştilor protopopi, şi spre povăţuirea lor au tălmăcit din ruseşte în moldoveneşte „Instrucţia (povaţa) blagocinilor" [7, p. 406], fără a preciza dacă aceasta a fost publicată sau nu.

Neobositul şi râvnitorul mitropolit însă n-a apucat să-şi vadă intenţia realizată, *Instrucţia blagocinului* fiind tipărită în timpul administrării eparhiei Chişinăului şi Hotinului de către urmaşul său, arhiepiscopul Dimitrie Sulima, care i-a continuat opera. Acesta, deşi ucrainean de origine, „şi-a însuşit într-aşa fel limba românească, încât a tradus mai multe cărţi cu caracter bisericesc din limba slavonă în cea românească" [8, p. 64], ceea ce ne dă temeiul să presupunem că şi traducerea *Instrucţiei blagocinului* ar fi putut fi efectuată de el, idee sugerată de acelaşi Şt. Ciobanu, care o menţionează printre alte traduceri ale lui D. Sulima [8, p. 66], citând inscripţia de la sfârşitul cărţii: „S-au tipărit la Preasfântul Sinod la anul 1820. Iară de pre cea slavenească s-au tălmăcit pe limba moldovenească şi s-au tipărit în duhovnicească tipogra-

fie a Bessarabiei în Chișinău, la anul 1827". În favoarea acestei opțiuni servesc, oarecum, și caracteristicile lingvistice ale textului tradus, despre care vom discuta *infra*.

Limba *Instrucției blagocinului* reprezintă o variantă a stilului religios, care trimite la dimensiunea organizatorică și administrativă a Bisericii ca instituție, variantă ce poate fi numită *limbaj administrativ-juridic bisericesc*, utilizat în textele referitoare la statutul și organizarea Bisericii și în lucrările de drept religios [9, p. 75].

Cercetarea diacronică a unui fapt de limbă sau a unei clase de fenomene lingvistice presupune, bineînțeles, plasarea formelor și a structurilor identificate în epoca și în contextul cultural ilustrate de textul în care acestea au fost înregistrate. Fără a neglija particularitățile fonetice și morfosintactice semnalate în textul studiat, care, în cea mai mare parte a lor, se încadrează în contextul general al limbii române din acea epocă, ne vom focusa cercetarea pe aspectul lui lexical, acesta din urmă fiind, după cum se știe, cel mai receptiv la inovațiile extralingvistice și cel mai flexibil în acceptarea sau respingerea lor. Având în vedere „specificul stilistic" al *Instrucției blagocinului*, este firesc ca în vocabularul ei să fie bine reprezentată terminologia de specialitate. Or, în perioada de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea (în care se încadrează și redactarea *Instrucției*), terminologia juridică și administrativă românească „este implicată într-un proces de creare, îmbogățire și perfecționare", iar „particularitatea cea mai importantă o constituie coexistența termenilor vechi cu împrumuturile recente" [10, p. 10], ceea ce face ca terminologia administrativă din această epocă să fie apreciată drept un „mozaic lingvistic", ca efect al „variatelor izvoare străine care se vărsau în actele oficiale" [11, p. 290] – turcisme, grecisme, rusisme etc. Și G. Ivănescu opina că limba română din perioada 1780-1830 „nu dispunea de multe neologisme de origine occidentală", că terminologia din această epocă „avea un caracter grecesc, rusesc și turcesc în Principate" [12, p. 623].

Multe din lexemele de uz comun sau utilizate ca termeni administrativ-juridici erau în circulație în limba epocii, fiind atestate și în alte scrieri: **treazv** „treaz" (*nefiind* ***treazv***); **temelnic** „solid, serios" (*să fie întru toate* ***temelnici***); **izvod** „registru, catalog" (*să facă* ***izvod*** *bisericii*); **gloabă** „amendă" (*să-i puie* ***gloabă / gloabe****; iară dacă cu acele* ***gloabe*** *nu să*

vor îndrepta, să arăte blagocinului); **vadea** „termen de plată, soroc" (*sau trăind peste **vadea***); **jalobă** „cerere, petiție" (*să răportuiască împreună cu **jaloba***); **particulearnic** „particular" (*prin **particulearnice** scrisori*); **isprăvire** „înfăptuire" (*acelor trebuincioase pentru **isprăvirea** slujbei lui Dumnezeu*) ș. a. În prezent, aceste lexeme au statutul de arhaisme, fiind înregistrate în dicționare cu remarca „învechit" sau „regional".

Pentru recunoașterea și identificarea, în textul tradus, a corespondențelor lexical-terminologice și a particularităților lor semantice, am considerat esențială din punct de vedere metodologic confruntarea unor secvențe traduse cu originalul după care s-a făcut traducerea. O privire de ansamblu asupra celor două texte comparate ne permite a constata că, în general, este vorba de o traducere fidelă sau literală, prin care se urmărește păstrarea caracteristicilor mai ales formale ale originalului prin redarea cât mai servilă a structurilor lui. Despre acest tip de traducere se afirmă că „este rezultatul metodei prin care traducătorul stă numai cu fața spre original și cu spatele spre cititorul traducerii, având grijă nu de naturalețea, de firescul textului produs prin traducere, ci de oglindirea cât mai fidelă a tuturor particularităților formal-gramaticale ale textului din limba-sursă" [13, p. 38]. Întrucât textul analizat reflectă varianta stilistică juridic-administrativă a limbajului religios, obișnuit cu fidelitatea impusă de transpunerea în limba română a textelor biblice, caracterul literal al traducerii efectuate are o explicație și, poate, chiar o justificare întemeiată.

Referindu-se la strădaniile cărturarilor – din toate timpurile și din diferite spații europene – de a traduce textele biblice în limbile lor naționale, E. Munteanu vorbește despre favorizarea, în acest proces, a unei serii de „fenomene de transfer conceptual-semantic dinspre limbile-sursă (greacă, latină, slavă) către noile limbi de cultură" [14, p. 41]. În această ordine de idei, putem afirma că și în cazul textului tradus al *Instrucției blagocinului* avem a face cu un asemenea proces de lexicalizare, definit drept „fenomen lingvistic de «umplere» sau de «completare», prin crearea unei noi unități lexematice (cuvânt sau sintagmă), a golurilor cognitiv-designative existente într-o limbă dată, la un moment dat" [14, p. 42] și realizat prin mecanisme universale ale creației lingvistice: împrumut lexical, calchiere lexicală, parafrazare.

O modalitate de lexicalizare practicată pe larg în textul analizat este împrumutul lexical, care presupune transferul integral (conținut și formă fonetică) al unei unități lexicale din limba-sursă în limba-țintă, elementul lexical împrumutat fiind supus, de cele mai multe ori, unui proces de adaptare la structura gramaticală a limbii receptoare. Cele mai numeroase împrumuturi, semnalate în *Instrucția blagocinului*, sunt de origine greacă sau, cum era de așteptat, rusă.

În general, împrumuturile grecești sunt reprezentate masiv în limba română din această epocă, inclusiv în textele religioase, de aceea utilizarea lor pentru exprimarea unor noțiuni din mediul ecleziastic, desemnate în textul original prin corespondentele lor rusești, este firească și explicabilă. Spre exemplu, lexemul **pronomie**, cu originea în ngr. προνόμιον „privilegiu", este folosit pentru transpunerea rus. преимущество: *Pentru puterea și* ***pronomiile*** *blagocinului* (p. 16); termenul **protie**, din ngr. πρόταια „întâietate" redă rus. председание*: Blagocinul are* ***protie*** *înaintea tuturor preoților* (p. 17); **proestos** „preot cu cel mai înalt rang în ierarhia preoților unei biserici", originar din ngr. προεστώς „înaintestătător", este folosit pentru rus. настоятель: *ca pre un* ***proestos*** *al bisericii* (p. 10); **desidemonie**, descendent din ngr. δεισιδαιμονία „superstiție", – pentru rus. суеверство: *că undeva în popor să face vreo* ***desidemonie*** (p. 14). Cuvântul **scandelă** „zarvă, tărăboi", din ngr. σκάνδαλον „scandal", este folosit pentru rus. соблазн: *pe preoții și diaconii, care să vor dovedi în mare* ***scandeli*** *și vinovății, să-i oprească ca ei să nu slujască sau trebile bisericești să nu le săvârșască* (p. 17). Lexemul în cauză a servit drept bază pentru derivarea progresivă a verbului **a scandalisi**, apoi, din acesta, a adjectivului **scandelisitor**, utilizat pentru traducerea resp. соблазнительный: *iară lucruri urâte,* ***scandelisitoare*** *și cu desidemonii să nu fie, tare să păzești* (p. 2).

Mai „extravagante" pentru cititorul actual par împrumuturile din limba rusă, preluate din textul originalului și respectând cu fidelitate învelișul sonor al lexemului din limba de împrumut. Fiind supuse, în general, acțiunii de integrare în sistemul flexionar al limbii-țintă, aceste împrumuturi se adaptează, în procesul traducerii, la trăsăturile părților de vorbire din limba română, suferind doar unele modificări ce țin de desinență, conjugare, expresia formală a diatezei etc.

Semnalăm, în acest sens, un şir de lexeme-substantive cu statut de împrumut direct, supus doar unor adaptări morfologice: **pravlenie** (< rus. правление): *pre unul ca acesta negreşit să-l trimată la* ***pravlenie*** *duhovnicească sau la Dicasterie* (p. 12); **povestcă** (< rus. повестка): *pentru trimiterea* ***povestcilor*** (p. 19); **răport** (folosit pentru rus. репорт, dar şi pentru представление): *iară pre diaconi are puteare a-i întrebuința la scrierea* ***răporturilor*** (p. 19); *să porunceaşte blagocinului ca să facă* ***răporturi*** (p. 19); **publicație** (< rus. публикация): *ca înainte de cununie să se facă în bisearică de trei ori* ***publicații****, arătând cine să însoțește* (p. 8); **zapiscă** < rus. записка: şi în tot anul acele ***zapisce*** *să le trimată către Preosfinția sa* (p. 17); **spravcă** < справка: *şi să o păzască pentru* ***spravce*** (p. 17); **prisudstvie** < rus. присудствие: *Blagocinul are scaun în* ***prisudstvie*** *nu numai la duhovniceasca pravlenie, dar şi la consistorie* (p. 17); **țercovnic** (< rus. церковник): *Să priveghezi ca preoții, diaconii şi* ***țercovnicii*** *să umble negreşit în straie şi îmbrăcăminte potrivite cinului bisericesc* (p. 13); lexemul în cauză este înregistrat în dicționare cu forma țârcovnic, derivată din sl. ţŭrkovĭnikŭ, atestându-se utilizarea lui şi în limba română contemporană, cf.: *Bătrânul a rămas în odaia* ***țârcovnicului****, la un foc bun de paie* (C. Petrescu).

Atestăm, în câteva reluări, şi lexemul **trebă**, semnalat doar cu forma sa de plural, avându-şi originea în rus. треба, care desemnează „un ritual ortodox săvârşit la rugămintea credincioşilor: botez, cununie, spovedanie" şi este prezent, mai ales, în expresia ***a împlini trebile***, cu sensul de „a săvârşi ritualurile / slujbele", ca în exemplele: *va sluji sau va împlini* ***trebile*** (p. 12); *pentru împlinirea* ***trebilor*** *şi a sfintelor slujbe* (p. 12); *la împlinirea* ***trebilor*** (p. 13); *să nu se întâmple* ***trebilor*** *vreo zăticnire* (p. 11). Termenul nu s-a menținut în limba română, poate şi din cauza omonimiei sale cu pluralul *trebi* al substantivului *treabă*, cu o frecvență ridicată în uzul general al limbii. Îmbinarea stabilă ставленная Архиерейская грамматa „act prin care se adevereşte hirotonisirea unui preot", pentru a i se dezvălui sensul mai pe înțelesul cititorului, este transpusă printr-un lexem, tot rusesc, dar mai comun – **poucenie** < rus. поучение: ***poucenie*** *de preoție* (p. 13); *ca preoții şi diaconii* ***pouceniile*** *sale să le citească negreşit* (p. 9), dar şi printr-o reproducere *ad litteram:* ***grammata Arhiereasc*****ă** (p. 6). Unele dintre lexemele menționate *supra*, sesizate astăzi ca barbarisme, aveau, în epoca de referință, o circulație extinsă în limba română, fiind atestate, spre

exemplu, în presa românească de la mijlocul secolului al XIX-lea: *predstavlenie* „prezentare”, *sprafca* „anchetă”, *raport* ș.a. [15, p. 54], chiar dacă, ulterior, norma literară le-a respins.

Împrumuturile ruseşti sunt realizate şi prin verbe, care, de regulă, iau forma conjugării a IV-a. Astfel, verbul **a răportui**, derivat din substantivul *răport*, amintit mai sus, este, în textul la care ne referim, echivalentul a trei verbe ruseşti: репортовать, pe care îl „copiază” fidel, доносить şi представлять: ***să răportuiască*** *împreună cu jaloba de la poporeni* (p. 6); *fără a tăinui ceva,* ***să răportuiască*** (p. 6); *spre ştiinţă fără zăbavă* ***să răportuiască*** (p. 14); *fără* întârziare ***să răportuiască*** (p. 14); ***să răportuiască*** *de doao ori întru un an* (p. 15); *cu arătarea pricinii* ***să răportuiască*** (p. 6) ş. a. Verbul în cauză este atestat şi în alte documente din secolul al XIX-lea, fiind considerat un împrumut latino-romanic, căruia i-a fost aplicat un sufix vechi [16, p. 42]. Şi alte lexeme verbale au fost preluate din limba rusă în acelaşi mod. Spre exemplu, **a ştrăfui** corespunde rus. штрафовать: *Preotul pre diaconul şi pre clirici poate* ***să-i ştrăfuiască*** *întru acest chip* (p. 10), deşi derivantul verbului rusesc, штраф, este transpus, în textul tradus, prin termenul **gloabă** „amendă”, iar штрафования prin **globiri**: *să-i puie* ***gloabă*** *în bani* (p. 17); *şi acele feliuri de* ***globiri*** (p. 17), dar şi prin calcul de structură ştrăfuire: *supt îngrijire de foarte cumplită* ***ştrăfuire*** (p. 7). În alte contexte, rusescul штрафовать este tradus prin lexemul **a canonisi**, aparţinând stilului religios, cu sensul de „a pedepsi”, şi fiind derivat din substantivul *canon*, care înseamnă şi „pedeapsă dată de Biserică pentru încălcarea unor norme bisericeşti”: *Blagocinul are puteare de la Preosfinţitul Arhiereu pe preoţi, diaconi şi pre ţercovnici* ***să-i canonisească*** *întru acest chip* (p. 17). Verbul rusesc исповедоваться este redat, în varianta tradusă a textului, prin **a se ispovedui**, prezent şi în alte surse din epocă: *după datoria creştinească* ***să se ispoveduiască*** (p. 14), iar представлять – prin **a predstavlisi**, construit cu sufixul grecesc ***-isi***: *sau dacă vor voi,* ***să predstavlisească*** *şi să aştepte loruşi îndestulare* (p. 10). Cercetătorii remarcă acest fenomen şi în alte arii ale limbii române, menţionând că „în Muntenia şi Moldova, datorită influenţei neogreceşti, nu numai verbele provenite din această limbă, dar şi o mare parte din ele latino-romanice şi de alte origini s-au încadrat în conjugarea a IV-a cu ajutorul sufixului grecesc *-isi*” [10, p. 18], citând, printre alte exemple, şi verbul *a predstavlisi*.

Aceste fluctuații în adaptarea morfologică a împrumuturilor dovedesc, pe de o parte, străduania traducătorului de a crea structuri lexicale românești cât mai exacte în raport cu modelul alolingv, pe de altă parte, caracterul foarte labil al normei literare a epocii.

Cadrul restrâns al prezentului studiu nu ne permite abordarea întregului spectru de probleme lingvistice, puse de acest text, care revendică o cercetare concretă a diverse aspecte ale „măiestriei" și procedeelor de traducere ale cărturarului care și-a asumat această sarcină deloc ușoară, precum și a dificultăților întâmpinate și a greșelilor efectuate în tălmăcirea unor noțiuni în mare parte noi pentru limba română din acea epocă.

Referințe bibliografice

1. N. Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși: Din negura trecutului: crâmpeie de amintiri,* Editura Museum, Chișinău, 2000, p. 501.
2. M. Cij, *Locul Consistoriului Duhovnicesc din Chișinău și al instituției blagocinilor în sistemul de administrare a Eparhiei Chișinăului și Hotinului.* În: *Buletinul Științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei,* vol. 7 (20), Chișinău, 2007, p. 122-130.
3. Arhiva Consistoriului din Chișinău, Dosarul nr. 50 din anul 1813, citat apud: Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă,* Editura Asociației „Uniunea culturală bisericească din Chișinău", Chișinău, 1923, p. 347 [Citat 23 martie 2017], p. 41; Disponibil: www.dacoromanica.ro.
4. N. Fuștei, *200 de ani de la înființarea Tipografiei Eparhiale de la Chișinău.* În: „Curierul ortodox", nr. 3 (273), 15 martie 2014.
5. N. Chifăr, *Cultura românească în Basarabia sub ocupație țaristă.* În: *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași, Teologie,* tomul V, 1999-2000, p. 143-158.
6. А. С. Глазева, *Московский митрополит Платон (Левшин) (1737-1812) и его церковно-государственная деятельность,* Дисс. ... канд. истор. наук, Воронеж, 2014.
7. A. Mateevici, *Mitropolitul Gavriil (Bănulesco-Bodoni), întemeietorul și orânduitorul eparhiei Chișinăului și a Hotinului.* În: A. Mateevici, *Opere,* vol. I, Editura Știința, Chișinău, 1993, p. 392-422.
8. Șt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânire rusă,* Editura Asociației „Uniunea culturală biseri-

cească din Chișinău", Chișinău, 1923; [Citat 23 martie 2017]; Disponibil: www.dacoromanica.ro,
9. N. Obrocea, *Noi considerații privind limbajul religios românesc*. În: *Philologica Banatica,* III (2), Editura Mirton, Editura Amphora, Timișoara, 2009, p. 70-78.
10. O. Cazan, *Evoluția stilului juridico-administrativ în limba română* (perioada 1780-1860). În: „UniTerm", Revistă electronică de Terminologie, nr. 7/2009, p. 10-20.
11. Șt. Munteanu, V. D. Țâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983.
12. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980.
13. I. Condrea, *Traducerea din perspectivă semiotică,* Chișinău, 2006.
14. E. Munteanu, *Lexicalizarea în limba română a conceptelor de origine biblică.* În: *Tabor*, 2009, anul III, nr. 1 (aprilie), p. 41-51.
15. Al. Andriescu, *Limba și stilul presei românești în perioada 1829-1860*. În: „Anuar de Lingvistică și Istorie Literară", 2012, nr. 4, p. 49-75.
16. M. Teodorescu, *Probleme de sinonimie în limba literară din secolul al XIX-lea*. În: „Limba Română", LVIII, 2009, nr. 1, p. 41-47.